

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА ФІНАНСІВ

Курсова робота

На тему: «Методика проведення
внутрішнього аналізу можливостей виходу
з фінансової кризи на підприємстві»

Виконала: студентка 5 курсу
Факультету ЕІМ
Групи ФІК 1301-1м
Липчей М.І.

Перевірила: к.е.н, доцент.,
Шалигіна І.В.

Суми – 2014

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ ПОДОЛАННЯ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	5
1.1. Сутність, причини та етапи розвитку фінансової кризи.....	5
1.2. Банкрутство підприємства як кінцева стадія фінансової кризи.....	10
1.3. Основні методи проведення діагностики можливої фінансової кризи на ПАТ «Білоцерківський завод гумових технічних виробів».....	11
РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНА ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПАТ "БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ЗАВОД ГУМОВИХ ТЕХНІЧНИХ ВИРОБІВ».....	21
2.1. Оцінка фінансового стану товариства.....	21
2.2. Оцінка ймовірності банкрутства ПАТ «Білоцерківський завод гумових технічних виробів»	35
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПОДОЛАННЯ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	43
3.1. Ідентифікація параметрів фінансової кризи.....	43
3.2 . Санація балансу застосовуючи метод зменшення статутного фонду підприємства.....	49
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	

Вступ

Методика проведення внутрішнього аналізу можливості виходу з фінансової кризи на підприємстві

Сучасний розвиток економічних відносин у суспільстві ставить якісно нові вимоги до наукових розробок в цілому. Будь-яке управління має бути антикризовим, і тим більше в умовах нестабільності. Попередження банкрутства та фінансово-економічне оздоровлення вітчизняних підприємств потребує запровадження ефективного антикризового моніторингу, методологічна база якого відповідала б сучасним економіко-правовим вимогам.

Курсова робота присвячена поглибленню знань щодо природи фінансової кризи з метою розробки дієвого інструменту виявлення її причинно-наслідкових зв'язків та вибору адекватних антикризових заходів.

У роботі розкритий взаємозв'язок процесів погіршення ліквідності, платоспроможності, прибутковості та фінансової стійкості підприємства на етапах поглиблення і локалізації фінансової кризи, що формує комплексне розуміння її сутності як самостійного об'єкта управління. Це наукове обґрунтування покладено в основу системи раннього виявлення та подолання фінансової кризи. Її призначення за умов нормального (відносно стабільного) функціонування підприємства полягає у контролі за його фінансовим станом. У кризовій ситуації вона виконує роль сигнальної системи щодо виникнення загрози банкрутства та забезпечує вибір адекватних заходів антикризового управління.

В даній курсовій роботі ми розглянемо методику проведення внутрішнього аналізу можливості виходу з фінансової кризи на підприємстві, його оздоровлення та реорганізацію. Метою роботи є розгляд та вивчення економічної сутності фінансової кризи на підприємстві, внутрішнього аналізу; визначення методу виходу з фінансової кризи підприємства.

Завданням курсової роботи є:

- визначення сутності та основні завдання внутрішнього аналізу фінансової кризи на підприємстві ;
- розглянути методи проведення виходу з кризи;
- дослідити фінансовий стан підприємства;
- провести оцінку ймовірності банкрутства;
- провести аналіз сильних та слабких сторін підприємства.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні напрямки виведення підприємства з кризи та відновлення його платоспроможності.

Об'єктом дослідження є фінансова діяльність ВАТ «Білоцерківський завод гумових технічних виробів» (м. Біла церква)

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ ПОДОЛАННЯ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

1.1. Сутність, причини та етапи розвитку фінансової кризи

Сучасний економічний стан в Україні характеризується ознаками, притаманними трансформаційним процесам ринкових відносин господарювання, а саме: загальною фінансовою нестабільністю на фоні періодичної політичної та соціальної напруженості, інфляцією, що прискорюється, циклічними фазами спаду в галузях економіки. В таких умовах результати діяльності будь-якого підприємства мають суттєві коливання під впливом численних факторів. У зв'язку з цим підвищується залежність життєздатності підприємства від своєчасного та адекватного реагування на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища. Тому серед критеріїв успішного ведення фінансово-господарської діяльності пріоритет набуває система раннього виявлення та подолання кризових ситуацій.

Щоб забезпечити нормальне функціонування відтворювального циклу підприємства, необхідно здійснювати комплексний вплив на причини, які викликали небажані деформації. Більш ніж помилковими будуть дії, спрямовані на ліквідацію наслідків кризових явищ, а не їх причин. Тому принципово важливим для нашого дослідження є формування понятійного апарату, що відображає кризові процеси. [4, С.125]

Гносеологічне дослідження сутності та особливостей терміну «криза» довело, що це одне із найскладніших понять, які мають багато смислових відтінків та інтерпретацій. Оцінити правомірність такого твердження можна за словником іноземних слів радянського періоду, в якому з 23 тисяч слів іноземного походження лише декілька десятків термінів, в тому числі й «криза», мають додаткові відомості по використанню у різних

наукових областях (як медичний термін, політичний, економічний тощо). В даній монографії досліджена економічна природа кризи. [13, С. 14]

Відношення до кризових явищ в економіці зазнало корінних змін протягом трьохвікового еволюційного розвитку (XVIII–XX ст.). Від повного заперечення кризи при капіталізмі (Дж. С. Мішель, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей) наукова дискусія дійшла висновку про її випадковий характер (Р. Робертус, Ж.-Ш. Сісмонді). Основи теорії економічної кризи сформовані у роботах К. Маркса, Н.Д. Кондратьєва, М.І. Туган-Барановського, в яких вивчався взаємозв'язок кризових явищ з кон'юнктурними коливаннями попиту та пропозиції, обсягу виробництва, доходу, стану економіки в цілому, природними циклами.

У 30-80-х рр. XX ст. наукова дискусія розвивалась навколо двох поляризованих точок зору: теорії Дж. М. Кейнса про те, що економічна криза в умовах класичного капіталізму неминуха і впливає з природи ринкових відносин, а її негативні наслідки можна згладжувати та «соціалістичного» змісту сутності економічної кризи. Так, в радянській літературі висвітлювалась природа кризи як характерна риса капіталістичного способу виробництва і унеможливлювалось її існування при соціалістичному устрої суспільства. Історичний досвід показав помилковість такого розуміння феномену розвитку систем: радянська держава опинилася не просто на етапі перебудови, а пережила глибокий, системний в своїй основі, кризовий період. Виявилось, що і соціалізму притаманні кризові явища. [26, С.17]

Науковий розвиток системного аналізу в період глибоких кризових потрясінь кінця XX ст. обумовив формування нових підходів в теорії криз. Над їх розвитком працювали А.А. Богданов, Ю.М. Осіпов, Н.І. Том, інші видатні вчені економісти та їхні послідовники. Обґрунтовані основні положення теорії криз полягали у тому, що періодичне виникнення кризи є неминучим у розвитку будь-якої системи, в тому числі й економічної. Однак єдиного загальновизнаного підходу до визначення суті кризи у

розвитку соціально-економічної системи у сучасній науковій літературі ще не сформувалося. Проте, узагальнюючи сучасні погляди вчених-економістів щодо визначення поняття «криза», можна виділити три підходи:

1. Криза як випадкове явище, що виникає в результаті несприятливих (деформаційних, деструктивних, дестабілізаційних та ін.) факторів (обставин, причин та ін.). Як правило, до такої думки схильні практики, оскільки вони займаються «живою» справою і безпосередньо стикаються з кризовими явищами.

2. Криза не тільки як випадкове, а і закономірне явище – залежно від співвідношення сил (швидкості, потужності та ін.), явищ (процесів, дій та ін.). Все залежить від обставин та врахування логіки життєдіяльності системи. Цієї точки зору дотримуються у переважній більшості ті, хто вивчає кризові явища на макрорівні. Вони розглядають одну «велику» кризу як сукупність численних дрібних кризових проявів. У такій ситуації провідну роль може відігравати поодинокий випадок, що накладає певний відбиток на детермінізм.

3. Криза як закономірне явище (цієї ж точки зору дотримуємося і ми): у відповідності із хвилеподібним характером розвитку економіки після прогресу відбувається регрес. Тому криза розглядається як об'єктивна реальність в діяльності підприємства і, що важливо, вона піддається управлінню. Особливістю цього підходу є можливість прогнозування кризових явищ і розробка дієвого механізму нейтралізації їх негативної дії, а також «включення» до масиву антикризових заходів, які в майбутньому будуть попереджувати розвиток кризи на підприємстві.

Таким чином, можна стверджувати, що будь-яка криза, якщо вона не носить фатального характеру, включає в себе й антикризову складову. Російський економіст Осіпов Ю.М. проводить аналогію між кризою та хворобою, в якій існує момент видужання. При цьому не відбувається

повернення економічної системи до колишнього нормального стану, вона переходить до нової рівноваги.

Процес розпізнавання кризових ситуацій, що виникають на підприємстві, вимагає їх класифікації за характером прояву. Криза може бути циклічною (регулярною) та нерегулярною. Перша повторюється як закономірне явище і дає початок новому циклу. Вона відзначається тим, що охоплює всі сфери життєдіяльності системи, досягаючи значної глибини і тривалості. Основною характеристикою нерегулярної кризи є висока залежність від ймовірності виникнення ризику в діяльності підприємства. Наведена типологія кризових ситуацій прийнятна для будь-якого виду кризи. Для вирішення завдань, поставлених в даному дослідженні, нас цікавить фінансова криза як окремий вид економічної кризи. [14, С.68]

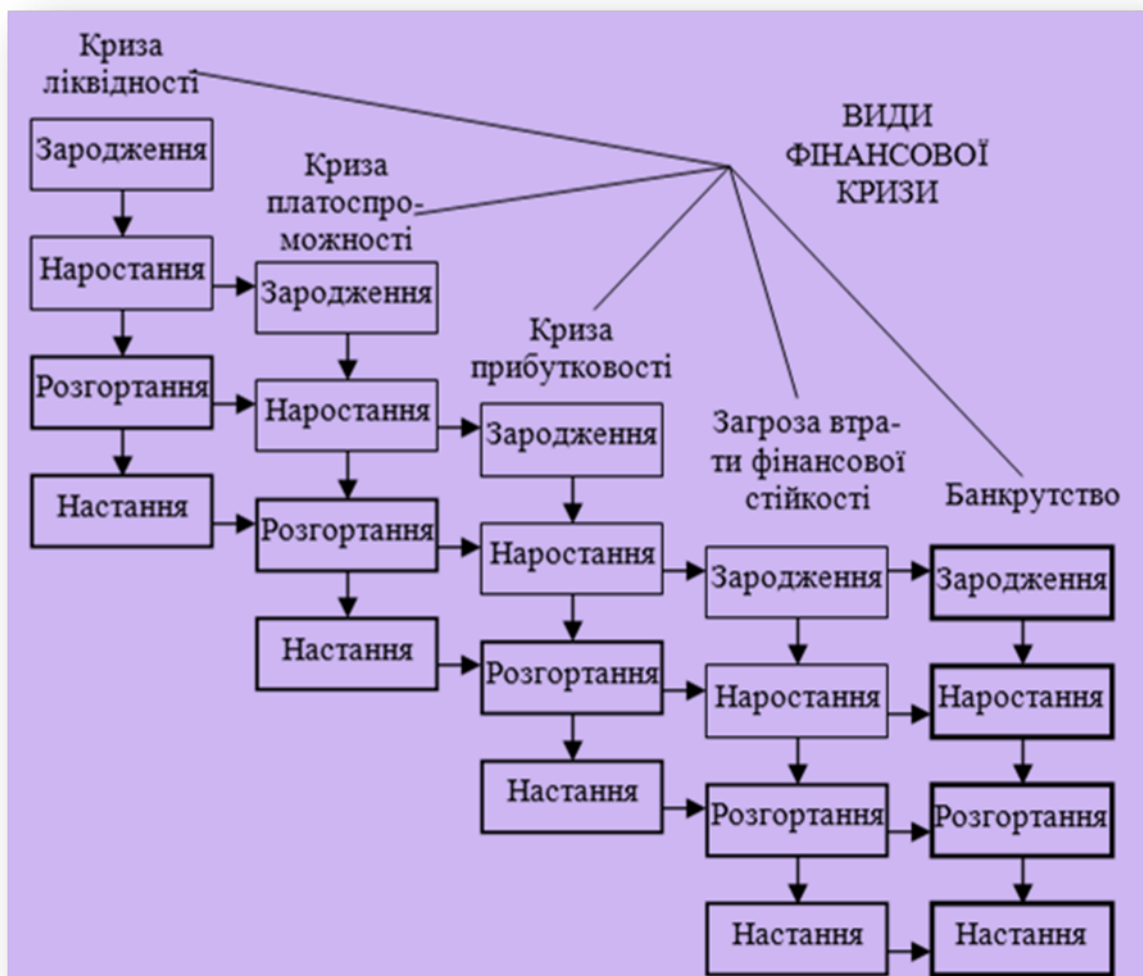
Розгляд фінансової кризи з позицій сучасної теорії та практики організації фінансово-господарської діяльності підприємств показав, що зараз у сучасній фінансовій науці пріоритетною є концепція максимізації вартості корпоративних прав (доходів власників) підприємства. Вона започаткована в США у 80-х роках минулого століття і ґрунтується на положенні про залежність ефективності у сфері фінансів від політики управління капіталом та від ринкового статусу підприємства. Отже, фінансова криза може бути обумовлена як прорахунками при формуванні капіталу, так і невдалим менеджментом.

Необхідність впливу, насамперед, на причини кризових явищ зобов'язує використовувати різні підходи та відповідно реагувати на небажані зміни в економічних системах мікрорівня. Тому першочерговим для відновлення нормального функціонування всієї системи є розуміння механізму зародження фінансової кризи, сформоване через призму теорії життєвого циклу розвитку підприємства. [1, С.482]

Концепція циклічності розвитку економічних систем належить до фундаментальних складових категоріального апарату економічної теорії,

яка вже понад сто років посідає одне з центральних місць у дослідженнях різних наукових шкіл та напрямків економічної науки. Згідно цієї теорії, кожне підприємство розвивається за певним циклом, в якому виділяють такі фази: етапи росту: виникнення, становлення, піднесення (найвища точка розвитку); етапи спаду: економічний спад, банкрутство та ліквідація.

На кожній стадії розвитку підприємство має певні параметри, що характеризують умови його функціонування: поточний стан та перспективи.

Американські вчені виявили закономірність підйомів та спадів в діяльності підприємства. Вона полягає, по-перше, у періодичному виникненні кризових ситуацій на всіх стадіях життєвого циклу підприємства, а, по-друге, у математично визначеній для малих та середніх

підприємств тривалості фаз спаду та піднесення. Так, фаза підйому в середньому триває 3 роки, а фаза спаду – 2,8 роки. [2, С.401]

1.2. Банкрутство підприємства, як кінцева стадія фінансової кризи

Банкрутство суб'єктів господарювання – явище, яке дедалі частіше зустрічається на економічному просторі пострадянських країн, для ментальності яких характерним є цілком негативне його сприйняття. Безумовно, банкрутство пов'язане із втратою капіталів, скороченням виробничих потужностей, що одночасно супроводжується втратою робочих місць, а значить, посилює, крім економічних проблем, ще й соціальні конфлікти. Відволікання грошових коштів неспроможними чи збанкрутілими підприємствами впливає на фінансовий стан їхніх партнерів, спричиняє появу в них ознак неплатоспроможності і, зрештою, завдає збитків державі. Проте стимулювання позитивних зрушень в економіці неможливе без фінансово-економічного оздоровлення життєздатних вітчизняних підприємств та усунення з ринку неконкурентоспроможних підприємств, які виробляють продукцію неналежної якості та асортименту та не можуть швидко реагувати на зміни конкурентного ринку. В цьому полягає суперечність і неоднозначність оцінки вітчизняної системи банкрутства та виконання відведеної їй ролі в державі. У зв'язку з цим інтерес представляє аналіз інституту банкрутства з точки зору фінансової системи в цілому та основних напрямів еволюції різних його елементів. [3, С.172]

У світовій практиці банкрутом вважають підприємство, неплатоспроможність якого має тривалий характер. Так, у Швеції процедура банкрутства розпочинається, коли підприємство не може протягом шести місяців оплатити пред'явлені йому вимоги. В Україні підставою порушення справи про банкрутство є письмова заява до господарського

суду самого боржника або будь-кого з кредиторів, якщо безспірні вимоги останніх сукупно складають не менше 300 мінімальних розмірів заробітної плати, які не були задоволені боржником протягом 3 місяців після встановленого для їх погашення строку. [24, С.185]

Окрім того, боржнику надається можливість самому оголошувати себе банкрутом, що надає йому переважне право при затвердженні санаційної програми і реальний шанс відновити платоспроможність підприємства. Ця практика в дев'яноста із ста випадків застосовується у зарубіжних країнах. На жаль, переважна більшість директорів вітчизняних підприємств через незнання або за звичкою зволікають, очікуючи, поки не вони самі, а їх кредитори розпишуть їм «правила поведінки».

1.3. Основні методи проведення діагностики можливої фінансової кризи на ПАТ «Білоцерківський завод гумових технічних виробів»

У процесі здійснення фундаментального аналізу використовуються наступний основний метод: повний комплексний аналіз фінансових коефіцієнтів.

Одним із основних підходів до аналізу фінансових показників діяльності підприємства та прогнозування банкрутства є використання сучасних інформаційних технологій та інструментальних засобів обробки даних для діагностики банкрутства. Діагностика банкрутства повинна мати декілька рівнів і спиратися на моніторинг внутрішніх явищ фірми, помітних зсередини. Доцільно формувати систему діагностики банкрутства з двох частин: експрес-діагностики банкрутства та фундаментальної діагностики банкрутства. [28, С.192]

Основною метою експрес - діагностики банкрутства є раннє виявлення ознак кризового розвитку підприємства та попередня оцінка масштабів кризового його стану. Експрес-діагностика банкрутства характеризує

систему регулярної оцінки кризових параметрів фінансового розвитку підприємства, що здійснюється на базі даних його фінансового обліку за стандартними алгоритмами аналізу, постійного моніторингу фінансового стану підприємства. Тому методика експрес-діагностики може трактуватися як універсальна, що майже не залежить від специфічних характеристик підприємства. [29, С.173]

Експрес - діагностика банкрутства здійснюється за наступними основними етапами:

- визначення об'єктів спостереження «кризового поля», що реалізує загрозу банкрутства підприємства;
- формування системи індикаторів оцінки загрози банкрутства підприємства;
- аналіз окремих сторін кризового фінансового розвитку підприємства, що здійснюється стандартними методами;
- попередня оцінка масштабів кризового фінансового стану підприємств;
- інформаційна підтримка прийняття рішень експрес-діагностики.

Схема експрес-аналізу і побудови Звіту.

1. Оцінка і аналіз економічного потенціалу підприємства.

1.1.Оцінка майнового стану.

1.1.1. Вертикальний аналіз балансу - визначення структури фінансових показників з оцінкою впливу різних факторів на кінцевий результат.

1.1.2. Горизонтальний аналіз балансу - порівняння кожної позиції звітності з попереднім періодом.

1.1.3. Аналіз якісних змін у майновому стані.

1.1.4. Аналіз структури і динаміки оборотних коштів.

1.2. Оцінка наявності негативних статей у звітності.

1.3. Оцінка фінансового стану.

1.3.1. Оцінка ліквідності.

1.3.2. Оцінка фінансової стійкості.

2. Оцінка і аналіз результатів фінансово-господарської діяльності підприємства.

2.1. Оцінка ділової активності.

2.2. Оцінка рентабельності.

2.3. Оцінка положення на ринку цінних паперів.

2.4. Вертикальний аналіз фінансових результатів.

2.5. Комплексна оцінка результатів діяльності по методиці “Дюпон”.

3. Висновки та рекомендації.

Фінансовий блок експрес-діагностики являє собою набір універсальних показників, що розраховуються на базі основних форм бухгалтерської звітності. У процесі аналізу окремих сторін кризового фінансового розвитку підприємства використовуються такі методи: горизонтальний (трендовий) фінансовий аналіз; вертикальний (структурний) фінансовий аналіз; порівняльний фінансовий аналіз; аналіз фінансових коефіцієнтів; аналіз фінансових ризиків; інтегральний фінансовий аналіз, заснований на моделі Дюпона. [20, С.68]

На відміну від експрес-діагностики, фундаментальна діагностика, орієнтована на специфіку конкретного підприємства, ураховує його відмінності і здійснюється на основі таких методів факторного аналізу та прогнозування, як:

- систематизація основних факторів, що обумовлюють кризовий фінансовий розвиток підприємства;
- проведення методу комплексного фінансового аналізу з використанням спеціальних методів оцінки впливу окремих факторів на кризовий фінансовий розвиток підприємства;
- прогнозування розвитку кризового фінансового стану підприємства під негативною дією окремих факторів;
- прогнозування здатності підприємства до нейтралізації загрози банкрутства за рахунок внутрішнього фінансового потенціалу.

Фундаментальна діагностика банкрутства підприємств характеризує систему оцінки параметрів кризового фінансового розвитку підприємства, яка здійснюється на основі методів факторного аналізу та прогнозування.

- кореляційний аналіз.
- СВOT — аналіз [SWOT-analysis]. Назва цього методу представляє аббревіатуру початкових букв термінів, що характеризують об'єкти цього аналізу: S— Strength (сильні сторони підприємства); W— Weakness (слабкі сторони підприємства); ПРО — Opportunity (можливості розвитку підприємства); T— Treat (погрози розвитку підприємства). Основним зміст СВOT-анализа є дослідження характеру сильних і слабких сторін підприємства в розрізі окремих внутрішніх (ендогенних) факторів, а також позитивного або негативного впливу окремих зовнішніх (екзогенних) факторів, що обумовлюють кризовий фінансовий розвиток підприємства.
- аналітична „модель Альтмана”. [16]

Розроблена за допомогою апарату мультиплікаційного дискримінантного аналізу (Multiple-discriminant analysis, MDA) методику розрахунку індексу кредитоспроможності (Altman, 1968). Цей індекс дозволяє заздалегідь розділити господарські суб'єкти на потенційних банкрутів і небанкрутів.

При побудові індексу Альтман дослідив 66 підприємств промисловості, частина яких збанкрутіла в період між 1946 та 1965 р.р., а частина працювала успішно, і дослідив 22 аналітичних коефіцієнта, які могли б бути корисними для прогнозування можливого банкрутства. З цих показників він відібрав п'ять найбільш значних для прогнозу і побудував багатофакторні регресійні рівняння. Таким чином, індекс Альтмана представляє собою функцію від деяких показників, що характеризують економічний потенціал підприємства і результати його роботи за минулий період. В загальному вигляді індекс кредитоспроможності (Z) має наступний вигляд:

$$Z = 3,3 \cdot K_1 + 1,0 \cdot K_2 + 0,6 \cdot K_3 + 1,4 \cdot K_4 + 1,2 \cdot K_5$$

де показники K_1, K_2, K_3, K_4, K_5 розраховуються за наступними алгоритмами:

$$K_1 = \frac{\text{Прибуток до виплати відсотків та податків}}{\text{Всього активів}}$$

$$K_2 = \frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Всього активів}}$$

$$K_3 = \frac{\text{Власний капітал (ринкова оцінка)}}{\text{Залучений капітал (балансова оцінка)}}$$

$$K_4 = \frac{\text{Накопичений реінвестований прибуток}}{\text{Всього активів}}$$

$$K_5 = \frac{\text{Чистий оборотний капітал}}{\text{Всього активів}}$$

Критичне значення індексу Z розраховувалось Альтманом за даними статистичної вибірки і склало 2,675. З цією величиною порівнюється розрахункове значення індексу кредитоспроможності для конкретного підприємства. Це дозволяє провести межу між підприємствами і виказати судження про можливість в майбутньому (2-3 роки) банкрутства одних ($Z < 2,675$) і достатньо стійкого фінансового стану інших ($Z > 2,675$). Безумовно, можливі відхилення від проведення критеріального значення, тому Альтман виділив інтервал (1,81 – 2,99), що називається “зоною

невизначеності”. Потрапляння за межу цієї зони з дуже високою ймовірністю дозволяє зробити висновок про компанію: якщо $Z < 1,81$, то компанія може бути віднесена до потенційних банкрутів, якщо $Z > 2,99$, то висновок прямо протилежний. [34, С. 136]

Цікаві конструктивні ідеї стосовно суті, призначення та напрямів діагностики діяльності підприємства викладено в роботах російських фахівців. Ними введено в обіг термін „бізнес-діагностика (business-diagnostic)”, під якою розуміється ретроспективне (на основі досягнутих результатів), оперативне (поточний стан) та перспективне (прогноз розвитку) комплексне дослідження господарської діяльності підприємства, необхідне для обґрунтування його господарської політики на майбутнє. Метою бізнес-діагностики є виявлення найбільш важливих проблем у діяльності підприємства та розробка на цій підставі програми короткострокових та довгострокових заходів, що дадуть можливість підвищити ефективність та фінансові результати діяльності підприємства. Отже, бізнес-діагностика, по-перше, не обмежується дослідженням минулого та теперішнього стану підприємства, а й передбачає перспективний аналіз ймовірного розвитку ситуації, внутрішнього та зовнішнього оточення; по-друге, має практичну значущість - результатом її проведення є обґрунтування заходів щодо удосконалення системи управління, фінансового оздоровлення, зростання прибутковості та ринкової привабливості підприємства. [25, С.391]

Банкрутство підприємств - це наслідок глибокої фінансової кризи. Під фінансовою кризою розуміють фазу розбалансованої діяльності підприємства та обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини. На практиці з кризою, як правило, визначається загроза неплатоспроможності та банкрутства підприємства, діяльність його в неприбутковій зоні або брак потенціалу для успішного функціонування. З позиції фінансового менеджменту кризовий стан підприємства полягає в його неспроможності здійснювати фінансове забезпечення поточної

виробничої діяльності. Фінансову кризу на підприємстві характеризують за трьома параметрами:

- джерела (фактори) виникнення;
- вид кризи;
- стадія розвитку кризи.

Ідентифікація вказаних ознак уможливорює правильне визначення діагнозу фінансової неспроможності підприємства та підбір найефективніших санаційних заходів. Для цього передовсім необхідно ідентифікувати причини фінансової неспроможності суб'єкта господарювання.

Фактори, які можуть зумовити фінансову кризу на підприємстві, заведено поділяти на зовнішні, або екзогенні (які не залежать від діяльності підприємства), та внутрішні, або ендогенні (що залежать від підприємства).

Головними екзогенними факторами фінансової кризи на підприємстві можуть бути:

- спад кон'юнктури в економіці в цілому;
- зменшення купівельної спроможності населення;
- значний рівень інфляції;
- нестабільність господарського та податкового законодавства;
- нестабільність фінансового та валютного ринків;
- посилення конкуренції в галузі;
- криза окремої галузі;
- сезонні коливання;
- посилення монополізму на ринку;
- дискримінація підприємства органами влади та управління;
- політична нестабільність у країні місцезнаходження підприємства або в країнах підприємств-постачальників сировини (споживачів продукції);
- конфлікти між засновниками (власниками).

Вплив зовнішніх факторів кризи, як правило, має стратегічний характер. Вони зумовлюють фінансову кризу на підприємстві, якщо менеджмент помилково або несвоєчасно реагує на них, тобто якщо відсутня система раннього попередження та реагування, одним із завдань якої є прогнозування банкрутства чи така система функціонує недосконало.

Можна виділити велику кількість ендогенних факторів фінансової кризи. З метою систематизації, їх можна згрупувати в такі блоки:

- низька якість менеджменту.
- дефіцити в організаційній структурі.
- низький рівень кваліфікації персоналу.
- недоліки у виробничій сфері.
- прорахунки в галузі постачання.
- низький рівень маркетингу та втрата ринків збуту продукції.
- прорахунки в інвестиційній політиці.
- брак інновацій та раціоналізаторства.
- дефіцити у фінансуванні.
- цілковитий брак контролінгу або незадовільна робота його служб.

У цілому всі ці причини кризи створюють складний комплекс причинно-наслідкових зв'язків. Звичайно, досліджуючи те чи інше підприємство, той чи інший випадок фінансової кризи, можна виділити певні специфічні причини фінансової неспроможності, але всі вони, як правило, обмежуються переліченими вище.

Всі вищезазначені фактори можуть стати причиною наступних явищ:

- утрата клієнтів та покупців готової продукції;
- зменшення кількості замовлень та контрактів з продажу продукції;
- неритмічність виробництва, неповне завантаження потужностей;
- зростання собівартості та різке зниження продуктивності праці;
- збільшення розміру неліквідних оборотних засобів та наявність понаднормових запасів;

- виникнення внутрішньовиробничих конфліктів та збільшення плинності кадрів;
- зростання тиску на ціни;
- суттєве зменшення обсягів реалізації та, як наслідок, недоодержання виручки від реалізації продукції.

Виділяють такі види криз:

- стратегічна криза (коли на підприємстві зруйновано виробничий потенціал та бракує довгострокових факторів успіху);
- криза прибутковості (перманентні збитки "з'їдають" власний капітал і це призводить до незадовільної структури балансу);
- криза ліквідності (коли підприємство є неплатоспроможним або існує реальна загроза втрати платоспроможності). [27, С.132]

Між різними видами кризи, існують причинно-наслідкові зв'язки, наприклад, стратегічна криза може спричинити кризу прибутковості, яка, у свою чергу, призводить до втрати підприємством ліквідності. Закономірним результатом розвитку симптомів фінансової кризи є надмірна кредиторська заборгованість, неплатоспроможність та банкрутство підприємства.

Доцільно також розрізняти аналітичні дослідження кризи залежно від часу їх проведення по відношенню до кризового періоду. За цією ознакою класифікації виокремлюють такі види досліджень кризи:

- 1) поточне дослідження, яке здійснюється у перебігу проходження кризи, тобто до її завершення. Проведення поточних досліджень має за мету ідентифікацію глибини та масштабів кризи, оцінку її очікуваних наслідків, аналітичну підтримку її переборення або пом'якшення;
- 2) прогностичне дослідження, у перебігу якого криза вивчається до її виникнення; метою такого дослідження є прогнозування найважливіших параметрів кризи (проблематики, масштабів, факто-рів-провокаторів, часу розгортання, перебігу течії кризи, характеру, наслідків тощо) та аналітичне

обґрунтування можливих дій щодо пом'якшення течії кризи, прискорення (або гальмування) часу її настання, недопущення виникнення;

3) ретроспективне дослідження, яке передбачає дослідження кризи після її завершення; метою таких досліджень є узагальнення позитивного та негативного досвіду щодо проведення антикризового управління, розробка статистичних моделей оцінки вірогідності кризи, які, базуючись на накопиченому досвіді, дозволять в майбутньому прогнозувати її виникнення. [5, С.3]

РОЗДІЛ 2

КОМПЛЕКСНА ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПАТ "БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ЗАВОД ГУМОВИХ ТЕХНІЧНИХ ВИРОБІВ»

2.1. Оцінка фінансового стану підприємства

За умов переходу економіки України до ринкових відносин, суттєвого розширення прав підприємств у галузі фінансово-економічної діяльності значно зростає роль своєчасного та якісного аналізу фінансового стану підприємств, оцінки їхньої ліквідності, платоспроможності і фінансової стійкості та пошуку шляхів підвищення і зміцнення фінансової стабільності.

Через проведення аналізу теоретичних аспектів поняття банкрутства, становиться можливим зробити ряд висновків щодо доцільності проведення заходів для попередження негативних наслідків світової кризи на мікроекономічному рівні. А саме, для підприємств будь-якого розміру, форми власності, насамперед, важливо зрозуміти, що попередження банкрутства, рання його діагностика свого часу зможе врятувати підприємство від кризи чи, навіть, ліквідації. [6, С. 75]

У світовій практиці існує безліч теорій та методів діагностики кризи, але всі вони спираються на дані бухгалтерського обліку, тобто на показники фінансової звітності, які характеризують фінансовий стан компанії.

Фінансовий стан підприємства - це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів. Фінансовий стан підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності. Тому на нього впливають усі ці

види діяльності підприємства. Передовсім на фінансовому стані підприємства позитивно позначаються безперебійний випуск і реалізація високоякісної продукції. Але так само відсутність, або ж невдала маркетингова політика, або спад попиту зумовлений економічною політикою країни можуть призвести до краху. З огляду на нестабільність законодавства в Україні це питання стоїть досить гостро. [21, С.256]

Розгляд статистичних даних дає наглядну картину, що склалася в Україні. Насамперед, розмір компанії не може дати гарантій, щодо збереження лідируючих позицій на ринку. По-перше, важливо завжди зберігати оптимальний рівень ліквідності; по-друге, максимально диверсифікувати виробництво, розширити спектр послуг, що надаються, тощо. Слід пам'ятати, що диверсифікація – це своєрідний спосіб розвитку підприємства, але він не завжди є доцільним або можливим. Тому для вирішення низки питань, щодо запобігання кризи на підприємстві для керівників важливо не тільки бачити цифри наведені в формах бухгалтерської звітності, але і знати ті показники і коефіцієнти, котрі є розрахунковими величинами з вихідних даних бухгалтерського обліку.

Для здійснення своєї діяльності підприємство повинно володіти певним майном. Майно у всіх його видах називається активами. Вартість активів відображена у балансі підприємства. [23, С.436]

Актив балансу відображає напрям розміщення капіталу, його предметно-речовий склад. Він визначає капітал як сукупність матеріальних, нематеріальних, грошових цінностей. З цих позицій капітал ділиться на основний і оборотний. Розглянувши актив підприємства, слід відміти зростання валюти балансу на 520,00 тис. грн, що є позитивним для підприємства. Дане зростання відбулося за рахунок збільшення 2 розділу «Оборотні активи» на 1987,00 тис.грн.. В кінці звітного періоду спостерігається зростання залишкової вартості основних засобів на 25,00 тис. грн. та зростання нематеріальних активів на 30,00 тис. грн., що є

позитивним для підприємства. Це свідчить про розширення матеріало – технічної бази підприємства.

Розглянемо склад та структуру активу балансу у таблиці 2.1

Таблиця 2.1.

Склад та структуру засобів підприємства

Актив	Код рядка	2009	2010	2011	Відхилення 2011/2009(+/-)
I. Необоротні активи					
Нематеріальні активи:					
- залишкова вартість	010	-	-	25,0	25,0
- первісна вартість	011	11,0	11,0	41,0	30,0
- накопичена амортизація	012	(11,0)	(11,0)	(16,0)	-5,0
Незавершене будівництво	020	165,0	165,0	165,0	-
Основні засоби:					
- залишкова вартість	030	9178,0	8468,0	7865,0	-1313,0
- первісна вартість	031	14693,0	14563,0	14563,0	-130,0
- знос	032	(5515,0)	(6095,0)	(6698,0)	-1183,0
Довгострокові фінансові інвестиції:					
- які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	040	21936,0	21757,0	21757,0	-179,0
Усього за розділом I	080	31279,0	30390,0	29812,0	-1467,0
II. Оборотні активи					
Виробничі запаси	100	487,0	484,0	435,0	-52,0
Товари	140	1496,0	3529,0	3665,0	2169,0
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги:					
- чиста реалізаційна вартість	160	22,0	5,0	14,0	-8,0
- первісна вартість	161	22,0	5,0	14,0	-8,0
Дебіторська заборгованість за рахунками:					
- за бюджетом	170	-	16,0	23,0	23,0
Інша поточна дебіторська заборгованість	210	106,0	84,0	20,0	-86,0
Грошові кошти та їх еквіваленти:					
- в національній валюті	230	3,0	3,0	2,0	-1,0
Інші оборотні активи	250	62,0	161,0	4,0	-58,0
Усього за розділом II	260	2176,0	4282,0	4163,0	1987,0
Баланс	280	33455,0	34672,0	33975,0	520,0

Проте вартість незавершеного будівництва зменшилася на 1313,00 тис. грн. за досліджуваний період.

Також спостерігається зменшення фінансових інвестицій на 179,00 тис. грн, що є негативним фактором для підприємства і свідчить, що підприємство стало менш інвестиційно привабливим.

Взагалі спостерігається зменшення розділу 1 «Необоротні активи» у звітному році на 1467,00 тис. грн. в порівнянні з базисним роком. Щодо

розділу 2 «Оборотні активи», то спостерігається його зростання на 1987,00 тис. грн., внаслідок зростання товарів на 2169,00 тис грн. відповідно.

Спостерігається зменшення іншої поточної дебіторської заборгованості на 86,00 тис. грн., що не є негативним показником для підприємства, оскільки це свідчить про те, що підприємство зменшує свою діяльність.

Спостерігається зростання дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом на 23,00 тис. грн., що є негативним для підприємства.

Також слід відмітити зменшення суми грошових коштів та їх еквівалентів на 1,00 тис. грн. Це свідчить про зменшення грошових коштів на рахунках в банку, а отже і про послаблення фінансового стану.

Взагалі, незважаючи на зростання валюти балансу, можна констатувати погіршення фінансового положення підприємства, адже проаналізовані показники засвідчують скорочення виробництва.

Пасив балансу вказує на загальний обсяг фінансових ресурсів, використаних підприємством для придбання своїх активів з метою отримання прибутку. Виходячи із трактування суті капіталу як економічної категорії, можна зробити висновок, що пасив балансу відображає фінансову структуру капіталу, джерела його формування.

Власний капітал – це власні джерела фінансування, які формуються за рахунок внесків засновників підприємства у вигляді грошових коштів та інших активів на безстроковий період, накопичення суми резерву, нерозподіленого прибутку, що залишається на підприємстві, а також подарований капітал. Позичений капітал характеризує засоби, які залучаються підприємством для фінансування діяльності на поворотній основі. Зобов'язання – це заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. Загальний обсяг зобов'язань підприємства відображено в третьому та

четвертому розділі пасиву балансу. [31, С.204]. Розглянемо структуру пасиву балансу та джерел формування майна підприємства в наступній таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Склад та структура джерел утворення засобів підприємства

Пасив	Код рядка	2009	2010	2011	Відхилення 2011/2009(+/-)
I. Власний капітал					
Статутний капітал	300	17911,0	17911,0	17911,0	-
Інший додатковий капітал	330	9204,0	9204,0	8856,0	-348,0
Резервний капітал	340	4175,0	1099,0	-	-4175,0
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	350	-1435,0	-2191,0	-3872,0	-2437,0
Усього за розділом I	380	29855,0	26023,0	22895,0	-6960,0
IV. Поточні зобов'язання					
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	530	1111,0	3907,0	4859,0	3748,0
Поточні зобов'язання за розрахунками:					
- з одержаних авансів	540	278,0	897,0	1,0	-277,0
- з бюджетом	550	26,0	2,0	55,0	29,0
- з позабюджетних платежів	560	4,0	1,0	0	-4,0
- зі страхування	570	1753,0	3350,0	4800,0	3047,0
- з оплати праці	580	139,0	116,0	111,0	-28,0
- з учасниками	590	254,0	163,0	27,0	-227,0
Інші поточні зобов'язання	610	35,0	213,0	1227,0	1192,0
Усього за розділом IV	620	3600,0	8649,0	11080,0	7480,0
Баланс	640	33455,0	34672,0	33975,0	520

Аналізуючи дану таблицю можна відмітити зростання загальної суми пасивів у звітному 2011 році на 520,00 тис. грн. До даної зміни призвело зростання 4 розділу пасиву балансу на 7480,00 тис. грн..

Зменшення величини власного капіталу у 2011 році на 6960,00 тис. грн. можна пояснити зменшенням величини нерозподіленого прибутку на 2437,0 тис. грн., резервного капіталу на 4175,0 тис. грн., іншого додаткового капіталу на 348,0 тис. грн., що є негативним для підприємства. Це свідчить про погіршення фінансового становища. Дане зменшення призводить до зменшення активів.

Спостерігається ситуація, коли сума необоротних активів перевищує суму власного капіталу на 6917,0 тис. грн., що характеризує фінансовий стан підприємства як незадовільний, оскільки власні джерела не можуть повністю покривати необоротний капітал і вартість оборотних активів.

Аналізуючи довгострокові зобов'язання підприємства відмітимо їх відсутність за досліджуваний період, що є позитивним для підприємства. Аналізуючи поточні зобов'язання підприємства, відмітимо їх зростання у 2011 році, порівняно з 2009 роком, на 7480,00 тис. грн., що безумовно є негативним для підприємства і свідчить про погіршення його фінансового стану. Дана ситуація спричинена зростанням поточних зобов'язань з бюджетом на 29,00 тис. грн, що є негативним фактором для підприємства.

Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги за досліджуваний період зросли на 3748,0 тис. грн., що є негативним для підприємства, і свідчить що підприємство не вчасно розплачується за товари, роботи та послуги.

Також слід відмітити зростання іншої поточної заборгованості в досліджуваному періоді на 1192,00 тис. грн., що свідчить про низьку платоспроможність підприємства, та зростання поточних зобов'язань зі страхування на 3047,0 тис. грн., що є негативним для підприємства.

Отже як підсумок слід зазначити, що підприємство має не задовільний фінансовий стан і має тенденцію до погіршення, на що вказує частка власного капіталу при тому, що відбувається зростання довгострокових і поточних зобов'язань.

Аналізуючи фінансовий стан підприємства, що перебуває у кризі, можна скористатися методикою проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та методикою інтегрального оцінювання інвестиційної привабливості підприємств та організацій, які затверджено агентством з питань запобігання банкрутству підприємств, а також Положенням про порядок проведення санації державних підприємств, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1994 року. [30, С.184]

Проаналізувавши вищенаведену таблицю можна сказати про зростання фінансового левериджу на 0,363, який характеризує залежність підприємства від довгострокових зобов'язань. Зростання даного показника

свідчить про зростання фінансового ризику, тобто можливість утрати платоспроможності.

На цьому етапі обчислюють показники, наведені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Показники фінансової незалежності підприємства

Показник (коефіцієнт)	2009 р.	2010 р.	2011 р.	Абсолютне відхилення 2011/2009рр.	Рекомендоване значення
Фінансового левериджу	0,121	0,332	0,484	0,363	0,5 і менше
Незалежності (автономії)	0,892	0,751	0,673	-0,219	0,5 і більше
Фінансової стабільності	8,293	3,001	2,066	-6,227	1 і більше

Щодо коефіцієнту фінансової незалежності, то слід відмітити у 2011р. зменшення даного коефіцієнта на 0,219, внаслідок зменшення валюти балансу. Дане зменшення свідчить про зростання залежності підприємства від зовнішніх джерел, тобто погіршення фінансового стану підприємства.

Також слід відмітити зменшення коефіцієнт фінансової стабільності на 6,227, внаслідок зменшення власних коштів у 2011 році на 6960,0 тис. грн., та зростання позикових коштів за досліджуваний період на 7580,0 тис. грн..

Отже, проаналізувавши вищенаведені показники, можна констатувати погіршення фінансової стабільності підприємства та зростання фінансової залежності підприємства від зовнішніх джерел.

Також при поведенні санації слід здійснити оцінку ліквідності активів підприємства та його платоспроможності.

На цьому етапі вирішуються такі основні завдання:

- аналізуються оборотні активи;

- визначається рівень ліквідності активів;
- оцінюється платоспроможність підприємства;
- визначається, як виконуються умови забезпечення фінансової рівноваги. [15, С.174]

Активи підприємства та їх структура вивчаються як з погляду їх участі у виробництві, так і щодо оцінки їх ліквідності. Ліквідність означає здатність окремих елементів активів трансформуватися в грошові кошти.

Платоспроможністю (ліквідністю) підприємства називається його спроможність здійснювати платежі наявними засобами або такими, що безперервно поповнюються за рахунок його діяльності.

Управління ліквідністю дозволяє уникнути тривалої, а нерідко й тимчасової неплатоспроможності і полягає в гнучкому, оперативному плануванні та координуванні виплат за борговими зобов'язаннями з огляду на грошові надходження на рахунок підприємства. [7, С.356]

Розглянемо оцінку ліквідності балансу підприємства в табл. 2.4.

Оцінка ліквідності балансу підприємства (тис. грн.)

Активи	2009	2010	2011	Пасиви	2009	2010	2011	Надлишок (+) нестача (-) платіжних коштів		
								2009	2010	2011
(A1)	3,0	3,0	2,0	(П1)	2489,0	4742,0	6221,0	2486,0 $A1 \leq P1$	4739,0 $A1 \leq P1$	6219,0 $A1 \leq P1$
(A2)	128,0	105,0	57,0	(П2)	1111,0	3907,0	4859,0	983,0 $A2 \leq P2$	3802,0 $A2 \leq P2$	4802,0 $A2 \leq P2$
(A3)	2045,0	4174,0	4104,0	(П3)	-	-	-	- $A3 \geq P3$	- $A3 \geq P3$	- $A3 \geq P3$
(A4)	31279,0	30390,0	29812,0	(П4)	2985,0	26023,0	22895,0	-28294,0 $A4 \geq P4$	-4367,0 $A4 \geq P4$	-6917,0 $A4 \geq P4$
Баланс	33455,0	34672,0	33975,0	Баланс	33455,0	34672,0	33975,0	-	-	-

Аналізуючи розраховані показники та співвідношення активної та пасивної частини балансу відповідно до нормативних показників варто зазначити наступне. Баланс є ліквідним якщо виконуються наступні умови:

$$A1 \geq P1, A2 \geq P2, A3 \geq P3, A4 \leq P4$$

Оскільки в даному випадку на протязі досліджуваного періоду не виконується задана умова, баланс підприємства є не ліквідним. Адже і в звітному і в базисному році обсяги пасивів першої групи набагато

перевищували обсяги активів першої групи, а це є негативним явищем в діяльності підприємства.

Згідно з розрахунками даної таблиці, можемо констатувати зростання валюти балансу на кінець 2011 року порівняно з початком 2009 року на 520,0 тис. грн. Причиною цього стало зменшення загальної суми по розділу 1 «Необоротні активи» на 1467,0 тис. грн. Найбільш ліквідні активи за досліджуваний період зменшились на 1,0 тис. грн. та становили у своїй вартості 2,0 тис. грн.. Це свідчить про те, що на підприємстві немає стабільного обсягу доступних коштів, за допомогою яких підприємство у будь-який час змогло б здійснити розрахунки з контрагентами.

Активи, що швидко реалізуються, зменшились у своїй вартості на 71,0 тис. грн. на кінець 2011 року. Причиною цього є зменшення на кінець періоду обсягу дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги на 8,0 тис. грн. та зменшення іншої поточної заборгованості на 86,0 тис. грн. Дана ситуація позитивно впливає на фінансовий стан підприємства і свідчить про зростання платоспроможності боржників, що є позитивним для даного господарського суб'єкта.

Щодо активів, які реалізуються повільно, то їх вартість зросла на кінець періоду на 2059,0 тис. грн. Дана ситуація відбулась за рахунок зростання вартості товарів на 2169,0 тис. грн. Ситуація є негативною для підприємства, адже для продажу даного виду активів в наш час дуже важко знайти покупця. А тому, чим менша вартість цієї групи активів, тим краще, що ми не можемо спостерігати на даному підприємстві.

Вартість активів, що важко реалізуються, зменшилась на кінець 2011 року на 1467,0 тис. грн., що є негативним явищем в роботі підприємства і свідчить про звуження виробництва через скорочення матеріально-технічної бази. Причиною такої зміни є, головним чином, зменшення залишкової вартості основних засобів на 1313,0 тис. грн. дане явище негативно впливає на платоспроможність, адже зменшуються обсяги господарської діяльності фірми і знижуються обсяги прибутків.

Також на кінець 2011 року можемо спостерігати зростання вартості негайних пасивів на 3732,0 тис. грн., що є негативним явищем в діяльності підприємства. Це відбулось за рахунок зростання обсягу поточних зобов'язань з бюджетом на 29,0 тис. грн., а також зростання обсягу інших поточних зобов'язань на 1129,0 тис. грн.. та страхування на 3047,0 тис. грн.. Зростання цього показника являється свідченням того, що підприємство збільшило терміни розрахунку за своїми боргами та повільніше повертає свої борги.

Обсяг короткострокових пасивів зріс на 3748,0 тис. грн.. тобто підприємство нездатне розраховуватися за своїми короткостроковими зобов'язаннями. Свідченням негативної тенденції до погіршення фінансового стану підприємства є зменшення вартості постійних пасивів на 19910,0 тис. грн. Причинами зменшення вартості постійних пасивів є зменшення власного капіталу за досліджуваний період на 6960,0 тис. грн. і який становить у 2011 році 22895,0 тис. грн., що є негативним для підприємства. Дана зміна свідчить про послаблення можливостей підприємства та зменшення його фінансової незалежності.

Для визначення ліквідності балансу необхідно зіставити підсумки певних груп активів (згрупованих за рівнем ліквідності, тобто швидкістю перетворення в гроші) і пасивів (згрупованих за рівнем терміновості їх оплати).

Необхідно зазначити, що в 2011 році на підприємстві спостерігається платіжна надлишок між I групою активів та I групою пасивів, яка складає 6219,0 тис. грн. та між II групою активів та II групою пасивів – 4802,0 тис. грн.. також платіжна нестача між III групою активів та III групою пасивів – 4104,0 тис. грн. завдяки цьому можна стверджувати, що ліквідність підприємства відрізняється від абсолютної, оскільки вартість найбільш ліквідних активів менша за вартість негайних пасивів.

Що стосується інших груп активів і пасивів, то тут ситуація склалася якнайкращим чином, оскільки група активів А4 перевищує групу пасивів П4 та є більшою на 6917,0 тис. грн.

Отже, можемо констатувати, що ліквідність балансу підприємства дещо відрізняється від абсолютної. Причиною цього стала нерівність між 1 та 2, та 3 групами активів та пасивів.

Це вказує на неплатоспроможність підприємства. Для більш ефективного господарювання підприємству потрібно збільшувати вартість активів, що повільно реалізуються.

Таблиця 2.5

Оцінка фінансового стану підприємства з урахуванням ступеня ліквідності активів

Тип стану	На дату складання звітності	У короткостроковій перспективі	У довгостроковій перспективі
Абсолютний	$A1 \geq П1$	$A1 \geq П1 + П2$	$A1 \geq П1 + П2 + П3$
2009	3 < 2489	3 < 3600	3 < 3600
2010	3 < 4742	3 < 8649	3 < 8649
2011	2 < 6221	2 < 11080	2 < 11080
Нормальний	$A1 + A2 \geq П1$	$A1 + A2 \geq П1 + П2$	$A1 + A2 \geq П1 + П2 + П3$
2009	131 < 2489	131 < 3600	131 < 3600
2010	108 < 4742	108 < 8649	108 < 8649
2011	59 < 6221	59 < 11080	59 < 11080
Передкризовий (критичний)	$A1 + A2 + A3 \geq П1$	$A1 + A2 + A3 \geq П1 + П2$	$A1 + A2 + A3 \geq П1 + П2 + П3$
2009	2176 < 2489	2176 < 3600	2176 > 3600
2010	4282 < 4742	4282 < 8649	4282 < 8649
2011	4163 < 6221	4163 < 11080	4163 < 11080
Кризовий	$A1 + A2 + A3 \leq П1$	$A1 + A2 + A3 \leq П1 + П2$	$A1 + A2 + A3 \leq П1 + П2 + П3$
2009	2176 < 2489	2176 < 3600	2176 < 3600
2010	4282 < 4742	4282 < 8649	4282 < 8649
2011	4163 < 6221	4163 < 11080	4163 < 11080

Провівши і проаналізувавши відповідні розрахунки наведені у таблиці можемо зробити висновки, що станом на 2011 рік фінансовий стан досліджуваного підприємства є кризовим.

Тому на даному етапі головним завданням керівництва є вибір такої раціональної та ефективної виробничої та управлінської політики котра дасть змогу стабілізувати становище на підприємстві та дасть можливість покращити його фінансовий стан та вивести з кризи.

Якщо наявних активів у ліквідній формі недостатньо для задоволення в установленій строк вимог висунутих до підприємства з боку кредиторів, та виконання зобов'язань перед бюджетом, то такий суб'єкт підприємницької діяльності вважається неплатоспроможним.

У разі, коли підприємство не здатне виконати грошові зобов'язання протягом трьох місяців після настання строку їх погашення, кредитори можуть звернутися до арбітражного суду із заявою про оголошення боржника банкрутом. [2, С.132]

Для дослідження фінансової рівноваги застосовують групу показників ліквідності та платоспроможності, що є пріоритетними під час визначення глибини фінансової кризи та оцінювання санаційної спроможності підприємства. (табл.2.6)

Таблиця 2.6

Показники ліквідності та платоспроможності підприємства

Показник (коефіцієнт)	2009 р.	2010 р.	2011 р.	Абсолютне відхилення 2011/2009рр.
Коефіцієнт покриття	0,60	0,50	0,38	-0,22
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,0008	0,0003	0,0001	-0,0007
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,0536	0,0311	0,0056	-0,048
Власні оборотні засоби	-1424,0	-4367,0	-6917,0	-5493,0

Проаналізувавши показники ліквідності, слід відмітити зменшення всіх показників, а саме спостерігається зменшення у 2011 р. порівняно з 2009 р. коефіцієнта покриття на 0,22, внаслідок зростання поточних

зобов'язань. Даний коефіцієнт характеризує, що у 2011 р. на кожен грошову одиницю короткострокових зобов'язань припадає 0,38 грн. оборотних коштів.

Також слід відмітити зменшення коефіцієнта абсолютної ліквідності в звітному році, порівняно з базисним на 0,00007, що є негативним для підприємства. Даний коефіцієнт характеризує, що у звітному році менше 1% короткострокової заборгованості підприємство здатне погасити в найближчий період.

Щодо коефіцієнту швидкої ліквідності, то слід відмітити його зменшення на 0,048, внаслідок переважання поточних зобов'язань над дебіторською заборгованістю.

Платоспроможність підприємства визначається передусім обсягом і мобільністю його власних оборотних коштів. Оскільки спостерігається зменшення власних оборотних засобів на 5493,0 тис. грн., то це свідчить про скорочення виробництва.

Отже, як підсумок можемо констатувати, що показники ліквідності та платоспроможності підприємства є не задовільними, оскільки вони не відповідають нормативним значенням.

Кінцеві результати діяльності характеризуються не лише абсолютними показниками прибутку або збитку. Суб'єкти господарювання, які зацікавлені у віддачі від використання ресурсів і вкладеного капіталу, аналізують співвідношення отриманого ефекту з понесеними витратами (використаними ресурсами). Для цього обчислюються відносні показники ефективності: рентабельності, яка іноді ототожнюється з прибутковістю і доходністю.

Рентабельність - це відносний показник прибутку, який відображає відношення отриманого ефекту з наявними або використаними ресурсами. Рентабельним є такий стан діяльності, коли протягом певного періоду грошові надходження компенсують понесені витрати, створюється і накопичується прибуток. Протилежним станом є збитковість, коли грошові

надходження не компенсують понесені витрати. Показники ефективності характеризують здатність понесених витрат окупитися, що є основою подальшої діяльності підприємства. Вони більш повно, ніж прибуток, відображають результати, діяльності підприємства. [30, С.173]

Розраховані показники рентабельності характеризують ефективність використання засобів, спожитих у процесі виробництва або здійснення інших видів діяльності, а саме скільки підприємство отримує прибутку з кожної гривні, витраченої на здійснення певного виду діяльності. Використовуючи витратний підхід, розраховується і рентабельність інвестиційних проектів як відношення очікуваного прибутку та суми інвестицій у даний проект.

Таблиця 2.7

Показники результативності підприємства

Показники	2009	2010	2011	Відхилення (+/-) 2011р. від 2009р.
1. Збитковість сумарного авансованого капіталу, %	11,00	6,00	5,00	-6,00
2. Збитковість активів операційної діяльності, %	31,00	16,00	14,00	-17,00
3. Рентабельність (збитковість) активів фінансової діяльності, %	25,00	18,00	16,00	-9,00
4. Збитковість інвестицій, %	11,00	8,00	7,00	-4,00
5. Збитковість власного капіталу, %	11,7	8,42	7,34	-4,36

Проведені дослідження показали, що на підприємстві спостерігається зменшення збитковості всіх видів діяльності за досліджуваний період.

Позитивним стало виявлення зменшення збитковості сукупного капіталу на 6,0, яка на кінець 2011 року становить 5,00%. Причинами цього стало зменшення збитку підприємства.

Збитковість активів по операційній діяльності також знизилась, порівняно з 2009 роком, на 17,00. Причиною такої ситуації стало, головним чином, зменшення операційного збитку. Ця зміна свідчить про

покращення ефективності господарювання на підприємстві. Причиною появи збитковості активів фінансової діяльності у звітному році стало зменшення вартості запасів підприємстві.

Щодо збитковості інвестицій, то вона у 2011 році, порівняно з 2009 роком, зменшилась на 4,00% і становить 7,00 %. Дана зміна відбулася внаслідок зменшення збитку від звичайної діяльності до оподаткування. Це є позитивним явищем в роботі підприємства, оскільки свідчить про зростання отриманого фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування на одну гривню вкладених в підприємство інвестиційних коштів.

Також про зростання ефективності діяльності товариства свідчить зниження збитковості власного капіталу на 4,36. На кінець 2011 року даний показник становить 7,00 %. Це свідчить про зниження збитковості наявного на підприємстві власного капіталу.

Узагальнюючи все вище сказане, можна констатувати покращення ефективності використання наявних на підприємстві фінансових ресурсів, на що вказує зменшення збитковості всіх досліджених показників, всіх видів збитковості. В даній ситуації для покращення фінансового стану підприємству потрібно вжити заходів, таких як продаж чи списання непотрібних основних виробничих засобів та зниження дебіторської заборгованості.

2.2. Оцінка ймовірності банкрутства ВАТ «Білоцерківський завод гумових технічних виробів»

Банкрутство або неплатоспроможність є категоріями ринкової економіки, що характеризують фінансовий стан суб'єктів господарювання. Згідно з Законом України "Про поновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" під банкрутством розуміють визнану арбітражним судом неспроможність

суб'єкта господарювання виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами та з обов'язкових платежів протягом трьох місяців після настання визначеного терміну сплати, а також відновити свою платоспроможність не інакше як через застосування ліквідаційної процедури. [32, С.101]

Банкрутство є таких видів:

- примусове, що виникає внаслідок кризи в країні, політичної нестабільності, війни, стихійного лиха, банкрутства боржників;
- фіктивне, що виникає внаслідок зумисного оголошення своєї неплатоспроможності з метою отримання відстрочки погашення своїх зобов'язань або їх списання;
- навмисне, яке створює керівник чи власник спеціально в особистих інтересах або інтересах інших осіб;
- необережне, яке виникає внаслідок неефективної роботи та ризикових операцій;
- технічне, що зумовлюється суттєвою простроченістю дебіторської заборгованості. Величина дебіторської заборгованості перевищує кредиторську, а сума активів значно більша від його фінансових зобов'язань;
- юридичне, яке виникає за неможливості відновити свою платоспроможність. [33, С. 153]

З метою запобігання банкрутству та визначення симптомів фінансової кризи треба провести економічний аналіз діяльності суб'єкта господарювання за якомога триваліший період часу його фінансування, визначити негативні та позитивні фактори ділової активності, внутрішніх і зовнішніх чинників економічної нестабільності, повноти реалізації економічного потенціалу тощо.

Причини банкрутства бувають двох видів:

- 1) зовнішні, зумовлені нестабільністю зовнішнього економічного середовища. Вони поділяються на міжнародні та національні. Міжнародні

формується під впливом динаміки макроекономічних показників провідних фірм світу, стану світової фінансової системи, міждержавної митної політики, руху світового капіталу та міжнародної конкуренції. За світовою статистикою третина збанкрутілих підприємств зазнала впливу зовнішніх факторів. Національними факторами банкрутства можуть бути необґрунтована економічна політика уряду, некеровані інфляційні процеси, політична нестабільність суспільства, тотальна економічна криза, недосконала законодавча база тощо;

2) внутрішні, зумовлені недосконалістю форм, методів та організації виробничо-фінансового менеджменту. Внутрішніми факторами банкрутства можуть бути: помилкове визначення місця підприємства у ринковому середовищі і його стратегії, низька підприємницька активність та кваліфікація менеджерів, неадекватний маркетинг, велика частка залученого капіталу, неадекватність трансакційних витрат тощо. Внутрішні причини поділяються: на конструкторсько-технологічні, економічні, фінансові та внутрішнього менеджменту. [9, С.84]

Можна виокремити три стадії банкрутства: приховане банкрутство, фінансова криза та явне банкрутство.

Проведемо оцінку ймовірності банкрутства підприємства ВАТ «Білоцерківський завод гумових технічних виробів» за нижче наведеними моделями за 2009-2011 роки.

Модель Ліса

$$Z = 0,063K1 + 0,042K2 + 0,057K3 + 0,001K4 ,$$

де $K1$ – ліквідність (робочий капітал/активи);

$K2$ – прибутковість (прибуток до сплати податків і відсотків/операційні активи);

$K3$ – нерозподілений прибуток (резерви/операційні активи);

$K4$ – фінансовий важіль (власний капітал/заборгованість).

Мінімальне допустиме значення $Z=0,037$

Таблиця 2.8

Оцінка банкрутства за моделлю Ліса

Фактори	2009 р.	2010 р.	2011 р.
K1	-0,043	-0,126	-0,204
K2	0,309	0,171	0,139
K3	0,367	0,086	0,007
K4	8,293	3,001	2,066
Z _Л	0,015	0,002	-0,004

Вірогідність банкрутства

2009 р.	Дуже висока
2010 р.	Дуже висока
2011 р.	Дуже висока

Модель Таффлера

$$Z = 0,53K1 + 0,13K2 + 0,18K3 + 0,16K4, (5)$$

де K1 – прибуток від реалізації/короткострокові зобов'язання;

K2 – оборотні активи/зобов'язання;

K3 – короткострокові зобов'язання/активи;

K4 – виручка/активи.

Якщо $Z > 0,3$, то підприємство є фінансово стійким і має непогані довгострокові перспективи, якщо ж $Z < 0,2$ то імовірність банкрутства досить висока.

Таблиця 2.9

Оцінка банкрутства за моделлю Таффлера і Тісшоу

Фактори	2009 р.	2010 р.	2011 р.
K1	1,41	0,46	0,27
K2	0,60	0,49	0,37
K3	0,07	0,14	0,18
K4	0,09	0,10	0,09
Z _Т	0,83	0,91	0,23

Вірогідність банкрутства

2009 р.	Непогані довгострокові перспективи
2010 р.	Непогані довгострокові перспективи
2011 р.	Непогані довгострокові перспективи

Модель Спрінгейта

$$Z = 1,03K1 + 3,07K2 + 0,66K3 + 0,001K4$$

де K1 – робочий капітал/активи;

K2 – прибуток до сплати податків і відсотків/активи;

K3 – прибуток до сплати податків/ короткострокова заборгованість;

K4 – виручка/активи.

Мінімальне допустиме значення $Z=0.862$

Таблиця 2.10

Оцінка банкрутства за моделлю Спрінгейта

Фактори	2009 р.	2010 р.	2011 р.
K1	-0,043	-0,126	-0,204
K2	0,110	0,060	0,049
K3	0,970	0,252	0,151
K4	0,094	0,101	0,097
Zc	0,933	0,225	0,030

Вірогідність банкрутства

2009 р.	Невисока
2010 р.	Висока
2011 р.	Висока

Двофакторна модель оцінки ймовірності банкрутства

$$Z = -0,3877 - 1,073K1 + K2 \cdot 0,579 ,$$

де: K1 – коефіцієнт загальної ліквідності;

K2 – частка позикових коштів у загальній величині пасиву балансу.

За двофакторною моделлю ймовірність банкрутства будь-якого суб'єкта господарювання є дуже малою за будь-якого від'ємного значення коефіцієнта Z і великою при $Z > 1$.

Таблиця 2.11

Діагностика кризового стану за двофакторною моделлю Альтмана

Фактори		2009 р.	2010 р.	2011 р.
Поточна ліквідність	K1	0,60	0,49	0,37
Залучений капітал/Пасиви	K2	0,11	0,24	0,32
Інтегральний показник	Z	-0,96	-0,77	-0,59

За даною моделлю вірогідність банкрутства протягом періоду 2009 - 2011 р. є низька, оскільки інтегральний показник Z є від'ємним.

Метод Альтмана

$$Z = 1,2K1 + 1,4K2 + 3,3K3 + 0,6K4 + 1,0K5,$$

де $K1$ – робочий капітал/загальна вартість активів;

$K2$ – чистий прибуток/загальна вартість активів;

$K3$ – ринкова капіталізація компанії (ринкова вартість акцій)/сума заборгованості;

$K4$ – фінансова стійкість;

$K5$ – обсяг продажу/загальна вартість активів.

Якщо значення $Z < 1.8$, то ймовірність банкрутства дуже висока, якщо $1.81 < Z < 2.7$, то ймовірність банкрутства висока, якщо значення $2.71 < Z < 2.99$, то банкрутство можливе, якщо значення $Z > 3.0$ – ймовірність банкрутства є дуже низька.

Таблиця 2.12

Діагностика кризового стану за п'ятифакторною моделлю Альтмана

Фактори		2009 р.	2010 р.	2011 р.
Ліквідність	K1	-0,04	-0,13	-0,20
Сукупна прибутковість	K2	0,11	0,06	0,04
Прибутковість	K3	0,97	0,25	0,15
Фінансова структура	K4	0,89	0,75	0,67
Рівень оборотності капіталу	K5	0,084	0,081	0,081
Інтегральний показник	Z	3,93	1,28	0,79

Вірогідність банкрутства

2009 р.	Дуже низька
2010 р.	Висока
2011 р.	Дуже висока

Модель Фулмера

$$Z=5,528K1+0,212K2+0,073K3+1,27K4+0,12K5+2,335K6+0,575K7+1,083K8+0,894K9-3,075,$$

де K1 – нерозподілений прибуток минулих років/активи;

K2 – виручка від реалізації/активи;

K3 – прибуток до оподаткування/власний капітал;

K4 – грошовий потік/зобов'язання;

K5 – довгострокові зобов'язання/активи;

K6 – короткострокові зобов'язання/активи.

K7 – log (матеріальні активи);

K8 – оборотний капітал/зобов'язання;

K9 – log (прибуток до оподаткування + відсотки до сплати/відсотки до сплати).

Якщо $Z < 0$, то банкрутство неминуче.

Таблиця 2.13

Діагностика кризового стану за моделлю Фулмера

Фактори	2009 р.	2010 р.	2011 р.
x1	-0,04	-0,06	-0,12
x2	0,09	0,10	0,09
x3	0,12	0,08	0,07
x4	0,60	0,49	0,37
x5	-	-	-
x6	0,11	0,25	0,33
x7	4,52	4,53	4,53
x8	0,60	0,49	0,38
x9	3,54	3,33	3,22
H	4,58	3,92	3,40

Згідно даної моделі нижня межа швидкості приросту активів за період 2009 – 2011 р. зменшилась з 4,58 до 3,40, тобто зменшився економічний потенціал та результати роботи підприємства. Отже, провівши дослідження за вище наведеними моделями оцінки банкрутства, слід зазначити, що ймовірність настання банкрутства ВАТ ВАТ «Білоцерківський завод гумових технічних виробів» є високою. Адже платоспроможність та взагалі фінансовий стан підприємства є незнатовільним.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПОДОЛАННЯ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

3.1. Ідентифікація параметрів фінансової кризи

Оцінка параметрів фінансової кризи має, на наш погляд, важливу теоретичну і практичну значимість. Цей напрям дослідження пов'язаний з побудовою відповідного діагностичного процесу на основі формування інформативних критеріїв описування окремих видів кризових явищ, які виступають стадіями одного інтегрованого явища – фінансової кризи. Від глибини та швидкості розвитку кризових процесів залежить підбір відповідного інструментарію антикризового управління. Наявність фінансової кризи детермінує специфіку систем аналізу та управління фінансово-господарською діяльністю підприємства, тому що змінюється часова основа та пріоритетність критеріїв прийняття рішень щодо розробки та реалізації антикризової програми. [8, С.163]

Під ідентифікацією параметрів фінансової кризи ми розуміємо дослідження фінансово-господарської діяльності на предмет ранніх ознак та масштабів кризового розвитку з метою вироблення адекватної антикризової політики.

Параметричними характеристиками оцінки фінансової кризи є глибина (стадія і фаза) та швидкість її розвитку. В свою чергу кожна стадія фінансової кризи характеризується двома показниками: певною силою впливу на діяльність підприємства та тривалістю у часі. Сила впливу визначається різноманітністю за економічним змістом «деформацій». Тривалість у часі характеризує стійкість кризи відносно часового фактора. Величина цього показника обумовлена часовою тривалістю.

кожної стадії розвитку видів фінансової кризи та взаємозв'язком напрацьованого потенціалу підприємства із силою негативних проявів, тобто його спроможністю «витримувати удари економічної прози життя». І перший, і другий показник є рівнозначними і повинні бути врахованими при прийнятті управлінського рішення в кризових умовах. [11, С.163]

Зазначимо тільки, що розвиток усіх критеріїв проходить паралельно, проте має різну швидкість по вертикалі. В цьому проявляється властивість кризового процесу – одночасний розвиток негативних проявів на кількох послідовних стадіях. Тому для отримання більш повної характеристики глибини кризи, ми пропонуємо розрізняти її на трьох рівнях: досягнутому, розвинутому та започаткованому. Їх трансформація продовжується на розвинутій глибині, за якою слідує започаткований рівень кризового процесу. Зауважимо, що по окремо взятому критерію виконаними вважаються всі умови, які передують сформованій стадії у досліджуваному періоді. Глибина розвитку фінансової кризи в цілому залежить від того, наскільки розгорнутим є кожен кризовий процес. Для зручності оцінки наводимо класифікацію етапів розвитку фінансової кризи, кожному з яких відповідає визначений тип фінансового стану підприємства. На етапі активного розвитку фінансової кризи ми пропонуємо виділити сім фаз. Передкризовий фінансовий стан підприємства охоплює першу та другу фазу. Відповідно, на них відбувається зародження початкової стадії фінансової кризи – кризи ліквідності, не припинене наростання якої викликає появу перших негативних проявів неплатоспроможності. З переходом економічної системи на третю фазу завершується стадія накопичення ранніх ознак фінансової кризи – локальних проявів. Окрім вищеназваних, до них приєднуються наслідки трьох видів криз: ліквідності – на стадії розгортання, платоспроможності – на стадії наростання та прибутковості – на стадії зародження. [17, С. 3]

Таблиця 3.1

**Стадії та фази розвитку фінансової кризи
на етапі її активного розвитку**

Тип фінансового стану	Передкризовий з виникненням передумов розвитку фінансової кризи		Передкризовий з поглибленням фінансової кризи		Кризовий зі стрімким розвитком фінансової кризи		Кризовий з досягненням піку розвитку фінансової кризи
Фаза фінансової кризи	1	2	3	4	5	6	7
Стадії видів фінансової кризи	Зародження						
	Криза ліквідності	Наростання					
		Зародження	Розгортання				
		Криза платоспроможності	Наростання	Настання			
			<i>Зародження</i>	Розгортання			
			<i>Криза прибутковості</i>	<i>Наростання</i>	Настання		
				<u>Зародження</u>	<i>Розгортання</i>		
				<u>Втрата фінансової стійкості</u>	<u>Наростання</u>	<i>Настання</i>	
						<u>Розгортання</u>	
							<u>Настання</u>
Стадія фінансової кризи	Прояв ранніх ознак фінансової кризи			Зародження банкрутства	Наростання банкрутства	Розгортання банкрутства	Настання банкрутства

Одночасно знаходження економічної системи на третій фазі характеризує її стан поглибленням фінансової кризи. Воно продовжується на четвертій фазі, якій притаманні всі ознаки зародження банкрутства підприємства.

Взаємозв'язок між настанням кризи ліквідності, розгортанням кризи платоспроможності, наростанням кризи прибутковості та зародженням загрози втрати фінансової стійкості виявляється у низькому рівні мобільності активів, при якому, по-перше, не забезпечується покриття поточних зобов'язань, чим обумовлюється їх зростання в цілому і суми простроченої заборгованості, зокрема; а, по-друге, відбувається зниження ефективності використання оборотних коштів, що впливає на уповільнення росту прибутку та появу збитків, які стають основою зменшення вартості власного капіталу через скорочення суми нерозподіленого прибутку. [19, С.32]

Подолання фінансової кризи проходить в два етапи:

1) відновлення платоспроможності досягається по завершенні виплати заявлених вимог кредиторів та налагодженні розрахунково-платіжної дисципліни шляхом ефективного контролю за дотриманням договірних умов та податкового законодавства;

2) відновлення фінансової рівноваги характеризується досягненням порогу беззбитковості, необхідного рівня самофінансування при формуванні та підтриманні раціональної структури капіталу.

Якщо прийняти безкризовий стан економічної системи за нуль, то процес локалізації фінансової кризи графічно буде описуватися на від'ємній вісі абсцис. У зв'язку з цим фази стадій заспокоєння та усунення кризи матимуть від'ємні значення. В таблиці 3.2 класифіковано етап подолання фінансової кризи за стадіями та фазами її розвитку.

Таблиця 3.2

Стадії та фази розвитку фінансової кризи на етапі її локалізації

Посткризовий фінансовий стан на етапі				
відновлення платоспроможності			відновлення фінансової рівноваги	
Фаза локалізації розвитку				
–4	–3	–2	–1	0
Заспокоєння				
Криза ліквідності	Усунення			
	Заспокоєння			
	Криза платоспроможності	Усунення		
		Заспокоєння		
		Криза прибутковості	Усунення	
			Заспокоєння	
			Загроза втрати фінансової стійкості	Усунення
<u>Стадія локалізації розвитку фінансової кризи</u>				<u>Усунення банкрутства</u>

Визначення тактики антикризової політики слід здійснювати на основі класифікації процедур реструктуризації за двома критеріями: етапом життєвого циклу підприємства та глибиною фінансової кризи.

Відповідно до глибини розвитку фінансової кризи, на нашу думку, доцільно виділити превентивну (адаптаційну) та санаційну (відновлювальну) реструктуризацію, які розрізняються цілями антикризової політики. До тих пір, поки масштаби негативних явищ знаходяться у межах перших чотирьох фаз розвитку фінансової кризи, існує необхідність у реалізації превентивної реструктуризації в рамках досудової санації. Вона спрямована на усунення кризових проявів та недопущення банкрутства підприємства. З відкриттям провадження у справі про банкрутство підприємства-боржника його санація можлива тільки у судовому порядку.

Таблиця 3.3

Критерії вибору групи заходів фінансово-економічного оздоровлення підприємства

За глибиною розвитку фінансової кризи За етапом життєвого циклу			Фаза						
			1	2	3	4	5	6	7
			Превентивна (адаптаційна) реструктуризація або досудова санація				Санаційна (віднов- лювальна) реструктури- зація або судова санація		Ліквідація у су- довому порядку
Виникнення	Захисна стратегія	Оперативна реструкту- ризація	Оперативні заходи превентивного характеру				Оперативні заходи відновлюючого характеру		Задоволення вимог кредиторів
Становлення		Внутрішня реструкту- ризація	Внутрішні зміни превентивного характеру				Внутрішні зміни відновлюючого характеру		Задоволення вимог кредиторів
Піднесення	Насту- пальна стратегія	Довгостро- кова реструк- туризація	Адаптаційні зміни щодо забезпечення довгострокової конкурентоспроможності				Відновлювальні зміни щодо забезпечення довгострокової конкурентоспроможності		Задоволення вимог кредиторів
Пік розвитку		Виперед- жаюча реструк- туризація	Адаптаційні зміни орієнтовані на підвищення вартості бізнесу				Відновлювальні зміни орієнтовані на підвищення вартості бізнесу		Задоволення вимог кредиторів
Спад активності		Корпоратив- на реструк- туризація	Реорганізація превентивного характеру з поєднанням захис- них і наступальних заходів				Реорганізація відновлюючого характеру з поєднанням захисних і наступальних заходів		Задоволення вимог кредиторів
Стрімке падіння	Захисна стратегія	Револьюційна реструкту- ризація	Радикальні зміни превентивного характеру з поєднанням захисних і наступальних заходів				Радикальні зміни відновлюючого характеру з поєднанням захисних і наступальних заходів		Задоволення вимог кредиторів
Ліквідація		Ліквідація у судовому порядку	Досудова ліквідація з макси- мальним збереженням ресурс- ного потенціалу та повним за- доволенням вимог кредиторів				Ліквідація в судовому порядку з метою задоволення вимог кредиторів		Задоволення вимог кредиторів

Тому при досягненні фінансовою кризою п'ятої фази проводиться санаційна (відновлювальна) реструктуризація, яка передбачає, що тактика антикризової поведінки підприємства має забезпечити відновлення платоспроможності боржника в процедурі судової санації. [32, С.112]

Мета антикризової політики досягається шляхом застосування групи реструктуризаційних заходів, які визначаються санаційною стратегією, обраною відповідно до стадії життєвого циклу підприємства. На перетині двох критеріїв знаходиться вид антикризової тактики, в контексті якого формується програма управлінських дій щодо подолання кризової ситуації.

3.2 Санація балансу. Зменшення статутного фонду підприємства

Проведемо комплекс санаційних заходів, спрямованих на реструктуризацію пасивів підприємства. Ці заходи пов'язані зі зміною розмірів та структури фінансових джерел формування активів.

Досить часто рішення про зменшення статутного капіталу підприємства приймається з метою проведення санації балансу. Остання полягає в покритті відображених у балансі збитків і створенні необхідних резервів за рахунок одержання санаційного прибутку. Основна мета — приведення статутного капіталу підприємства у відповідність із чистими активами, які йому відповідають. Балансовий курс корпоративних прав при цьому досягає позначки 100 % або перевищує її. Це дає можливість залучити фінансові ресурси шляхом додаткової емісії корпоративних прав.

Санація балансу за рахунок санаційного прибутку доцільна лише у разі вичерпання всіх інших можливостей покриття балансових збитків (після спрямування на це всіх відкритих і прихованих резервів). Даний (балансовий) прибуток утворюється в результаті зменшення статутного капіталу підприємства, добровільних доплат власників його

корпоративних прав або в разі списання кредиторами підприємства-боржника своїх вимог. [22]

Санаційний прибуток — це прибуток, який виникає внаслідок викупу підприємством власних корпоративних прав (акцій, часток) за курсом, нижчим за номінальну вартість цих прав (дизажіо), в результаті їх безкоштовної передачі до анулювання, зниження номінальної вартості або при одержанні безповоротної фінансової допомоги від власників корпоративних прав, кредиторів та інших заінтересованих у санації підприємства осіб.

Збиткові підприємства можуть вдатися до санації балансу (чиста санація). Чиста санація передбачає покриття відображених в балансі збитків за рахунок власних та прирівняних до них коштів. Згідно із законодавством України, збитки підприємств можуть списуватися за рахунок резервних (страхових) фондів, засобів цільового призначення (спеціальні фонди і цільове фінансування) або за рахунок санаційного прибутку, який може утворитися за зменшення статутного фонду підприємства. Ліквідність та платоспроможність підприємства в результаті чистої санації не поліпшуються, оскільки підприємство не залучає додаткових фінансових ресурсів.

Порядок зменшення статутного фонду підприємств. Основні цілі та завдання зменшення статутного фонду підприємств:

- одержання санаційного прибутку, який спрямовується на покриття балансових збитків;
- урівноваження (або перевищення) номінальної вартості акцій (паїв) з їхньою ринковою ціною, оскільки в період фінансової кризи може скластися ситуація, коли біржова ціна буде суттєво меншою за номінальну вартість акцій. Залучення засобів через додаткову емісію корпоративних прав у даному разі неможливе;
- приведення у відповідність величини основних та оборотних засобів підприємства з розміром його власного капіталу, оскільки з метою

підвищення платоспроможності підприємство може прийняти рішення про продаж частини свого майна, що й спричинятиметься до такої невідповідності. [22]

Розглянемо зміну балансу досліджувального підприємства, внаслідок зменшення статутного фонду підприємства. Якщо не враховувати податкові нюанси, то баланс підприємства в ході проведення вказаних операцій буде змінюватися таким чином:

Таблиця 3.4

Баланс підприємства до зменшення статутного фонду

А	П
1. Основні засоби 29812	1. Статутний фонд 17911
2. Запаси і витрати 4100	2. Непокриті збитки –3872
3. Дебіторська заборгованість 57	3.Додатковий капітал 8856
4. Грошові кошти 6	5.Короткострокові пасиви 11080
Баланс 33975	Баланс 33975

Таблиця 3.5

Баланс підприємства після зменшення статутного фонду

А	П
1. Основні засоби 29812	1. Статутний фонд 15039
2. Запаси і витрати 4100	2.Резервні фонди 1000
3. Дебіторська заборгованість 57	3.Додатковий капітал 8856
4. Грошові кошти 6	6.Короткострокові пасиви 9080
Баланс 33975	Баланс 33975

Санаційний прибуток в сумі 4872 тис. грн., який утворився внаслідок зменшення статутного фонду та списання заборгованості, спрямовується на покриття балансових збитків та на формування резервних фондів.

Зауважимо, що виконавчі органи підприємства несуть персональну відповідальність за факт зменшення статутного фонду та повернення

внесків власникам у разі заперечень кредиторів. Рішення зборів засновників не звільняє дирекцію (правління) від відшкодування збитків кредиторам, оскільки воно набуває правової сили лише після внесення змін до державного реєстру.

У повідомленні про загальні збори акціонерів з приводу зміни розмірів статутного фонду обов'язково зазначаються:

- а) мотиви, спосіб та мінімальний розмір збільшення або зменшення статутного фонду;
- б) проект змін до статуту, пов'язаних зі змінами розміру статутного фонду;
- в) дані про кількість акцій, що випускаються додатково або вилучаються, та їхню загальну вартість;
- г) відомості про нову номінальну вартість акцій;
- д) права акціонерів за додаткового випуску акцій або за їхнього вилучення;
- є) дата початку і закінчення передплати на акції, що додатково випускаються або вилучаються.

Рішенням акціонерного товариства про зменшення розмірів статутного фонду об'єднанням акцій, акції, не подані для анулювання, визнаються недійсними, але не раніше, ніж через шість місяців після повідомлення про Законодавством установлено, що підприємство повинно покрити збитки акціонерів, пов'язані зі зменшенням статутного фонду. У разі, коли акціонер відмовився від обміну акцій у зв'язку зі зменшенням статутного фонду через зменшення номінальної вартості акцій, емітент зобов'язаний запропонувати акціонеру викупити його акції за вартістю, не нижчою від номінальної. Проте досить часто великі акціонери, власники контрольних пакетів акцій надають свої акції для анулювання безкоштовно, роблячи таким чином посильний внесок у фінансування санації. За економічним змістом зменшення статутного фонду з метою покриття балансових збитків підприємства означає приведення у відповідність розміру номінального капіталу до його реальної вартості,

яка впливає зі стану балансу. Збитки для власників виникають не в момент зменшення номіналу (чи анулювання акцій), а тоді, коли підприємство отримало збитки від фінансово-господарської діяльності.

Висновки

Отже, фінансова криза – це об'єктивне економічне явище, яке набуло поширення в Україні з набуттям нею незалежності. Вона обумовлюється певними кризовими факторами які необхідно враховувати при побудові системи виходу підприємства з кризи.

Таким чином, цілями антикризової стратегії підприємств повинні бути:

- забезпечення ліквідності і платоспроможності підприємства на підставі оптимального поєднання власних і залучених джерел засобів;
- отримання прибутку і забезпечення відповідного рівня рентабельності, достатнього для задоволення всіх своїх потреб при здійсненні основної, інвестиційної і фінансової діяльності.

Аналізуючи господарську діяльність ПАТ «Білоцерківський завод гумових технічних виробів» слід відмітити, що загальна вартість активів за 2009–2011 роки зросла на 520 тис. грн. На основі проведеного аналізу показників ліквідності по ПАТ «Білоцерківський завод гумових технічних виробів» за 2009–2011 рік треба зазначити підприємство немає змогу розрахуватися по свої зобов'язанням.

На підприємстві проводиться неефективна збутова політика, відсутнє проведення економічної роботи з питань фінансового та стратегічного планування. При збереженні такої негативної динаміки в майбутньому це призведе до банкрутства підприємства. Необхідно прийняти рішучі заходи для покращення фінансового стану підприємства, підвищення ефективності його господарської діяльності. ПАТу «Білоцерківський завод гумових технічних виробів» слід провести реорганізацію та оновлення основних виробничих фондів, більше уваги приділяти якості постачання сировини, провести диверсифікацію постачальників та замовників виготовленої продукції. Підприємству слід більше уваги приділяти ефективній збутовій політиці та рекламі.

З проведеного аналізу можна зробити наступні висновки:

1. Підприємство знаходиться в дуже глибокій фінансовій кризі;
2. Темп росту основних фінансових показників незначний ;
3. З огляду на вище сказане можна підсумувати висновком, що ПАТ «Білоцерківський завод гумових технічних виробів» має реальну змогу подолати кризу, вийти на беззбитковий режим діяльності, уникнути банкрутства (ліквідації) підприємства, якщо проведе запропоновану нами санацію балансу - зменшення статутного капіталу.

Список використаних джерел

1. Антикризове управління підприємством: Навч. посіб. / З. Є. Шершньова, В. М. Багацький, Н. Д. Гетманцева; За заг. ред. З. Є. Шершньової. - К.: КНЕУ, 2007. - 680 с.
2. Антикризове управління підприємством: навчальний посібник / О.П. Денисов, І.П.Романенко за заг. ред. – К.: ХНАУ, 2009. – 430 с.
3. Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління: Монографія / ТС. Клебанова, О.М. Бондар, О.В. Мозенков та ін. / За ред. О.В.Мозенкова: - Х.: ВД"ІНЖЕК", 2010. - 272 с.
4. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник. - К.: ЦУЛ, 2003. - 504 с.
5. Вахненко Т.П. Фінансова криза в Україні: фактори, механізм дії, заходи подолання // Фінанси України - № 10. - 2008. - С. 3-2
6. Григорєв В.В., Федотова М.А. Оцінка підприємства: теорія та практикам.: 2010. -133с.
7. Гриньова В.М., Коюда В.О. Фінанси підприємств. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання-Прес, 2011. - 424 с.
8. Данилюк М. Управління фінансовою санацією підприємства /М. Данилюк, В. Савич, В. Орлова та інші. – К.: ЦУЛ, 2006. – 316 с.
9. Дубинська Е.С. Аналіз сучасних моделей та методик прогнозування кризового стану підприємства/ Е.С. Дубинська // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. - 2009. - №2 (16). - С. 84-89.
10. Економіко-математичні моделі оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання: монографія / О.М. Тридід, О.Г. Тищенко, Л.О. Тищенко. К.: УБСНБУ, 2009. - 213 с.
11. Жалко О.В. Банкрутство як наслідок впливу фінансової кризи на господарську діяльність підприємств / О.В. Жалко // Університетські наукові записки. Економіка. - 2010. - №2. - С.163 - 173.

12. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992
- 13.Кашин В.А. Мировой финансовый кризис: причины возникновения и последствия // Финансы: Монография / Гл. ред. Ю.Г. Горнмас. – К.: НІСД №1. – 2009. – С. 14-19.
- 14.Кован С. Е. Теория антикризисного управления предприятием: учебное пособие / С. Е. Кован, Л. П. Мокрова, А. Н. Ряховская; под ред. М. А. Федотовой, А. Н. Ряховской - М.: КНОРУС, 2009 - 160 с.
15. Колісник М.К. Фінансова санація і антикризове управління підприємством: навчальний посібник / М.К. Колісник, П.Г. Ільчук, П.І Відлий. – К. : Кондор, 2007. - 272 с.
16. Конспект лекцій з дисципліни “Управління фінансовою санацією підприємств” спеціальності 8.050104 “Фінанси” денної форми навчання / Укладачі: В.Г.Боронос, І.Й.Плікус. - Суми : Вид-во СумДУ. – 2010.
- 17.Міщенко В.І. Шляхи подолання фінансової економічної кризи в Україні // Вісник НБУ. - №2. - 2009. С. 3-7.
- 18.Міщенко В.І., Жупанов В.П., Сомик А.В.. Проблеми збалансованості внутрішніх заощаджень банків в умовах нестабільності фінансових ринків // Вісник НБУ. - №7. - 2008. С. 8-12.
- 19.Міщенко В.І., Лисенко Р.С. Взаємодія органів державного управління як фактор подолання фінансової кризи // Фінанси України - № 1. - 29. - С. 5 і 57.
20. Плікус І.Й. Фінансова санація та банкрутство підприємств / І.Й.Плікус, М. А.Деркач, В.М. Боронос. – Суми : Вид-во СумДУ, 2008. - 172 с.
- 21.Подольська В.О. Фінансовий аналіз: Навч. посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2007. - 488 с.

22. Положення про порядок збільшення (зменшення) статутного капіталу акціонерних товариств, затверджене рішенням державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22 лютого 2007 року № 12.
23. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посіб. / Г. В. Савицька. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 668 с
24. Скібіцький О.М. Антикризовий менеджмент : навч. посібник для вузів / О. М. Скібіцький. – К. : ЦУЛ, 2009. – С. 185-186.
25. Скібіцький О.М. Антикризовий менеджмент: Навч. посіб. - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 568 с
26. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : монографія / О.О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2006. – 268 с.
27. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: монографія / О.О.Терещенко. – 2-ге вид., без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 268с.
28. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств. -К.: КНЕУ, 2011.-412 с.
29. Управління фінансовою санацією підприємства / С.Я. Салига, О.І. Дацій, Н.В. Несторенко, О.В. Серебряков. - Київ: Центр навчальної літератури, 2010. - 240 с.
30. Федорова Г.В. Фінансовий аналіз підприємства при загрозі банкрутства. - М.: Омега-Л, 2011. - 272 с.
31. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін.; кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – 6-те вид., перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2006. – 552 с.
32. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Опорний конспект лекцій Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2011. - 150с.
33. Шеремет А. Д. Методика фінансового аналізу підприємства / А. Д. Шеремет, Е. В. Ненашев. – М. : Дело, 2002. – 208 с.

34. Шершньова З. Є. Антикризове управління підприємством : навч.-метод. посіб. [для сам. вивч. дисц.]/ З. Є. Шершньова, С. В. Оборська. – К. : КНЕУ, 2006. – 196 с.
35. Шумило І.С., Міщенко В.І., Лисенко Р.С. Аналіз стану фінансової системи України // Вісник НБУ. - №2. - 2008. С. 6-11.